

Грицишен Дмитрій

доктор економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0001-5484-6421>

Вакун Оксана

кандидат економічних наук, доцент
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Західноукраїнського національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-7774-7204>

Дика Олена

кандидат економічних наук, доцент
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-0800-3498>

Косенков Андрій

аспірант
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0009-0001-5115-817X>

Трансформація системи кримінально-правового регулювання державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання

Анотація. У статті досліджено процес трансформації системи кримінально-правового регулювання державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання. Розкрито сутність криміналізації правопорушень у сфері експортного контролю, визначено ключові фактори, що зумовлюють потребу вдосконалення чинного кримінального законодавства України відповідно до міжнародних зобов'язань і стандартів безпеки. Проаналізовано положення чинного Кримінального кодексу України та Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання». Запропоновано напрями гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами у сфері запобігання незаконному обігу технологій, товарів і послуг, що становлять потенційну загрозу міжнародній та національній безпеці. Сформульовано пропозиції щодо посилення кримінально-правової відповідальності за порушення правил державного експортного контролю та інтеграції механізмів контролю у загальнодержавну систему безпеки.

Ключові слова: експортний контроль; кримінально-правове регулювання; міжнародна безпека; національні інтереси; подвійне використання; військові товари; криміналізація; законодавство України.

Актуальність проблеми. Забезпечення ефективної системи державного експортного контролю неможливо реалізувати без правоохоронної функції. Так, система державного експортного контролю часткового забезпечує виконання правоохоронної функції щодо протидії загрозам та ризикам національній безпеці, що виникають у результаті порушень правил державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання та відповідно скоєння інших видів діянь, які пов'язані зі зазначеними товарами. «Криміналізація порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю обумовлена побудовою системи ефективних заходів для встановлення національного контролю за діяльністю, пов'язаною зі здійсненням міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, зокрема шляхом закріплення в національному законодавстві не лише регулятивних, а й охоронних норм. Ця тематика є надзвичайно актуальною в сучасних реаліях, тому державна політика в галузі державного експортного контролю має формуватися відповідно до принципів пріоритетних національних інтересів України –

політичних, економічних та військових, захист яких є необхідним для гарантування національної безпеки» [11].

На сьогодні в Україні існує система протидії та запобіганню кримінальним правопорушенням проти правил державного експортного контролю, проте вона є недосконалою, а частина нормативно-правових актів є неузгодженими, що призводить до правових колізій і як наслідок збільшує можливості для уникнення кримінальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень. Питання кримінальної відповідальності щодо порушень правил державного експортного контролю викладені в працях таких вітчизняних учених, як Г.В. Андрусів, О.Ф. Бантишев, Ю.П. Битяк, О.Л. Больбіт, О.Я. Бовенко, Я.С. Бенедик, С.П. Галака, С.В. Грачов, О.М. Гришукін, Д.М. Горбачов, А.О. Данилевський, З.А. Загин, С.І. Кондратов, Н.С. Кончук, В.Г. Кунде, С.О. Максименко, Н.В. Мацько, С.С. Мірошніченко, Р.О. Мовчан, П.А. Лозневий, О.С. Наквакін, Р.С. Орловський, Р.В. Перелігіна, Г.М. Перепелиця, О.І. Плужник, О.О. Пономарьов, Н.В. Попельнюк, О.І. Сівер, Н.М. Скляр, В.В. Ткаченко, О.В. Шамара, С.С. Яценко та інші. Питання криміналізації тих чи інших видів злочинів представлені в працях таких вітчизняних учених, як Д.О. Балобанова, Т.В. Барановська, В.Я. Бондаренко, Л.П. Брич, А.А. Вознюк, В.К. Гришук, О.О. Дудоров, В.О. Навроцький, Ю.А. Пономаренко, А.С. Сохіяян, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк та інші.

Окремі аспекти правового регулювання експортного контролю та відповідальності за його порушення викладені в працях зарубіжних вчених, зокрема: Clément Perarnaud, M. Crowley, Mathieu Duchâtel, André Martel et Albert Legault, Julien Ancelin, Haellmigk Philip; Jankowitsch-Prevor O., Michel Q., Paile-Calvo S., Ana Fernandes, Rosa Forte, Luís Miguel Pacheco, André Pereira Matos, Rodrigo Braga, Nilton dos Santos, Luiz Carlos, Miguel Sousa Ferro, Nuno Carlos Leitão, Luís Lopes, Carlos Carreira, Antonio Carlos Campos, Quentin Michel, Lia Caponetti, Sylvain Paile-Calvo, Kamshat Saginbekova, Marc Deloof, Wouter Van Overfelt, Ana Sánchez Cobaleda, Ángel Calvo Calvo, Ana Sánchez Cobaleda, Quentin Michel, Andrea Romano y Veronica Vella, Alfonso Méndez Lindo, Philip Haellmigk, Claire Stalenhoef, Machiko Kanetake, Marijk van der Wende, Sebastiaan Bennink, Jan Dunin-Wasowicz, Siqi Zhao, Sally Eshun, Gabriel J. Felbermayr, Erdal Yalcin, Christoph Huber, Michael Pfaffermayr, Peter Egger, Thomas Url, Marco Grassia, Giuseppe Mangioni, Stefano Schiavo, Silvio Traverso, Fabio Saracco, Riccardo Di Clemente, Andrea Gabrielli, Luciano Pietronero, Giovanni Abramo, Ciriaco Andrea D'Angelo, Flavia Di Costa.

Метою дослідження є здійснити правову оцінку діючого Кримінального кодексу України та Закону України Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання та розробити пропозиції щодо удосконалення кримінального законодавства з даного питання.

Виклад основного матеріалу. «Характеризуючи злочинність у сфері державного експортного контролю необхідно, передусім, зауважити той факт, що політика держави стосовно експортного контролю входить до загального комплексу заходів щодо реалізації політичного курсу України всередині країни та за її межами і торкається значного кола безпекових питань. Головна мета, яку вона переслідує, – гарантувати безпеку держави, захистити економічні, політичні та військові інтереси держави, реалізувати вимоги міжнародних договорів у галузі нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, а також створення умов для інтеграції економіки України у світову економічну систему» [12].

Питання встановлення кримінальної відповідальності за порушення правил державного експортного контролю є досить складним, адже включає в себе, як порушення власне законодавства, що регулює функціонування системи державного експортного контролю, так і митного та прикордонного законодавства, кримінального законодавства, законодавства про поводження зі зброєю масового знищення, військового законодавства (особливо, якщо мова йде про товари воєнного призначення). Важливе значення, зважаючи на досвід країн Європейського Союзу (Франція, Бельгія, Італія, Іспанія, Португалія, Німеччина, Австрія), має законодавство, що регулює встановлення санкцій з боку держави та дотримання міжнародних санкцій, що встановлені міжнародними організаціями, зокрема ООН, Європейським Союзом та інші.

Досить критично варто ставитися до досвіду країн пострадянського простору, адже декларовані кримінально-правові положення є дискусійними та не відповідають сучасним світовим тенденціям. У даному питанні повністю підтримуємо результати та висновки наукового дослідження вітчизняного вченого О.О. Пономарьова [10]:

«1) відсутність загальної норми, яка передбачала б відповідальність за порушення порядку міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю;

2) криміналізація лише окремих діянь, що становлять порушення порядку міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю, зокрема, контрабанди предметів, переміщення яких підлягає спеціальним правилам, у тому числі державному експортному контролю;

3) відносна непоширеність норм про відповідальність за незаконний експорт технологій, науково-технічної інформації та послуг, які можуть бути використані при створенні зброї масового знищення,

засобів його доставки, озброєння та військової техніки, стосовно яких встановлено спеціальний експортний контроль, а також про незаконне підприємництво в частині порушення умов ліцензування при вчиненні діяльності з товарами, що підлягають спеціальному (державному експортному) контролю».

Наше дослідження побудуємо наступним чином:

– по-перше, обґрунтуємо особливості криміналізації кримінальних правопорушень щодо порушення правил державного експортного контролю;

– по-друге, здійснимо правовий аналіз системи нормативних актів, що встановлюють кримінальну відповідальність за порушення національних та міжнародних норм державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання;

– по-третє, проаналізуємо сучасні підходи до реформування кримінального законодавства України в частині кримінальної відповідальності за порушення правил державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання;

– по-четверте, визначимо ключові напрями трансформації кримінально-правового механізму державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання.

Особливості криміналізації кримінальних правопорушень щодо порушення правил державного експортного контролю.

Криміналізація порушення правил державного експортного контролю пов'язана із сукупністю факторів, що обумовлені, в першу чергу, наслідками таких кримінальних правопорушень. «Одним із центральних питань кримінальної політики є проблема криміналізації (декриміналізації) суспільно небезпечних діянь. Слід зазначити, що кримінально-правовій забороні підлягають (можуть підлягати) тільки ті діяння, які характеризуються підвищеною суспільною небезпекою, тобто заподіюють істотну шкоду суспільним відносинам або створюють загрозу заподіяння їм такої шкоди. Результат криміналізації – сукупність (система) кримінально-правових норм, що містять вичерпний перелік відповідних діянь, визнаних злочинами, і передбачають за них покарання (пеналізація), а також установлюють підстави й умови притягнення до кримінальної відповідальності та звільнення від неї (і від покарання) осіб, винних у вчиненні цих діянь. Інакше кажучи, криміналізація та пеналізація завжди пов'язані з фундаментальними напрямами кримінально-правової політики держави, обумовлені як економічними, так і соціально-політичними умовами (обставинами) життя суспільства. Звідси випливає, що об'єктивні соціальні потреби суспільства й держави у сфері боротьби з такими діяннями, що набули значного поширення, визначають обсяг криміналізації, тобто визначають коло суспільно небезпечних діянь, що визнаються злочинами, і в кінцевому рахунку впливають на формування змісту закону про кримінальну відповідальність, а також і караність цих діянь» [3].

Кримінально-правова характеристика зазначених видів злочинів наведена в праці О.С. Самойлової:

«1. Суб'єктами відповідних відносин є держава в особі органів законодавчої та виконавчої влади, з одного боку, та суб'єкти здійснення міжнародних передач товарів або кінцеві споживачі товарів – з іншого. Предмет відповідних суспільних відносин – це товари, що підлягають державному експортному контролю, а саме товари військового призначення та подвійного використання. Соціальний зв'язок у цих правовідносинах виражається в діяльності їх учасників, яка спрямована на забезпечення нормального функціонування діяльності щодо міжнародної передачі товарів, які підлягають експортному контролю.

2. Родовим об'єктом слід вважати громадську безпеку держави у сфері створення ракетного, ядерного, хімічного, інших видів зброї, військової та спеціальної техніки. Безпосереднім об'єктом цього злочину слід визнавати суспільні відносини, що складаються у сфері міжнародної передачі товарів, що підлягають державному експортному контролю. Додатковими факультативними об'єктами можуть бути суспільні відносини у сфері забезпечення недоторканності державних кордонів; суспільні відносини у сфері охорони державної таємниці» [14].

У науковій літературі можна зустріти декілька підходів щодо факторів, які зумовлюють криміналізацію тих чи інших видів діянь:

– Гальцова В.В. [3] пропонує виділяти наступні групи факторів: 1) соціальні фактори; 2) нормативно-правові; 3) кримінологічні;

– Балобанова Д.О. [2] визначає дві групи чинників, які впливають на криміналізацію злочинів: 1) підстави кримінально-правової заборони, до яких науковиця відносить суспільну небезпеку, яка охоплює серйозну матеріальну або моральну шкоду, що впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації; типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки з урахуванням ступеня суспільної небезпеки та страху населення перед злочинністю; динаміку суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують; необхідність впливу кримінально-правовими заходами, оскільки, кримінальна репресія – крайня форма протидії найнебезпечнішим формам девіантної поведінки; врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхній складник – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації; рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції (соціально-психологічні підстави

криміналізації); 2) принципи криміналізації, які відносяться до законодавчої техніки, та безпосередньо стосуються формулювання кримінально-правової норми [2];

– Орлов Ю.В. [9] пропонує виділяти наступні фактори криміналізації: 1) Реальна суспільна небезпечність форм поведінки людини; 2) Відносна масовість зазначених суспільно небезпечних форм поведінки, їх інституційний характер; 3) Детермінаційний комплекс суспільно небезпечних діянь; 4) Характеристика особи, яка допускає вчинення новітніх форм суспільно небезпечних діянь; 5) Параметри існуючої системи протидії злочинності; 6) Доцільність та можливість запобігання новітнім формам суспільно небезпечної поведінки кримінально-правовими засобами; 7) Кримінологічна ефективність конструкції проекту кримінально-правової норми [9];

– Готін О. [4] визначає підстави криміналізації, до яких відносить: 1) існування суспільно небезпечної поведінки, яка потребує кримінально-правової заборони; 2) відносну поширеність суспільно небезпечних діянь; 3) зміну уявлень про ступінь суспільної небезпеки діяння; 4) зміну загально визнаної моральної оцінки відповідного діяння; 5) виконання державою міжнародно-правових обов'язків з охорони прав людини [4];

– Сийпловіч М.В. [15] у своїй праці наводить наступні фактори криміналізації: 1) високий ступінь суспільної небезпечності діянь; 2) неврегульованість відповідальності за ці діяння в кримінальному законі; 3) можливість впливу на них кримінально-правовими засобами; 4) наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правового впливу; 5) необхідність кримінально-правових гарантій охорони деяких конституційних прав і установок; 6) міжнародно-правові зобов'язання; 7) об'єктивні закономірності життя й суспільства; 8) загальні закони управління; 9) рівень розвитку науки й техніки; 10) рівень суспільної правосвідомості; 11) рівень суспільної психології; 12) історично сформовані традиції розуміння злочинного та незлочинного; 13) визначеність і єдність термінології; 14) співвідношення санкцій та економія репресії; 15) поведінка потерпілого [15].

У контексті об'єктно-предметного поля даного дослідження варто наголосити, що питання криміналізації порушення правил державного експортного контролю можна пов'язати з наступними факторами, які представлені в певній послідовності, від найбільш важливих до найменш важливих:

1. Міжнародно-правові зобов'язання. Державний експортний контроль є основою забезпечення міжнародних зобов'язань щодо підтримки міжнародної безпеки. Формування системи державного експортного контролю України є відповіддю на міжнародні зобов'язання. «Головною метою експортного контролю сьогодні є нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передач звичайних озброєнь та протидія тероризму шляхом встановлення належного державного контролю за здійсненням міжнародних передач товарів військового призначення та пов'язаних з ними товарів подвійного використання. Для досягнення головної мети експортного контролю більшістю провідних держав світу узгоджені керівні принципи контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення (звичайні озброєння) та пов'язаних з ними товарів подвійного використання, а також товарів подвійного використання, які можуть бути використані для створення зброї масового знищення та засобів її доставки» [7]. Міжнародні вимоги до системи експортного контролю більш детально представлені в попередніх дослідженнях;

2. Суспільна небезпечність певної поведінки особи чи групи осіб. У даному контексті порушення правил державного експортного контролю можна характеризувати із наступних позицій:

– по-перше, метою порушення правил державного експортного контролю може бути скоєння або забезпечення скоєння іншого злочину, зокрема забезпечення діяльності терористичних організацій, незаконних військових формувань, збройних сил держав, щодо яких введенні санкції;

– по-друге, порушення правил державного експортного контролю – це порушення вимог законодавства щодо міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання;

– по-третє, система державного експортного контролю гарантує безпечне поводження та нерозповсюдження зброї масового знищення;

– по-четверте, порушення правил державного експортного контролю може призвести до міжнародних санкцій з боку інших держав та міжнародних організацій;

– по-п'яте, відсутність дієвої системи протидії злочинам проти системи державного експортного контролю може призвести до втрати державою довіри з боку міжнародних партнерів, а у випадку з Україною, навіть фінансову та військову підтримку;

– по-шосте, порушення правил державного експортного контролю може призвести до загроз матеріального, технічного та технологічного зміцнення безпеки та оборони держави;

3. Співвідношення позитивних та негативних наслідків криміналізації. Безумовно, що ефективна протидія злочинам проти системи державного експортного контролю може забезпечити наступні результати для держави:

– по-перше, репутаційні, що визначає державу як таку, яка дотримується міжнародних вимог, а отже викликає довіру. У контексті України це є важливим в умовах євроінтеграційних процесів та процесів вступу до НАТО;

– по-друге, економічні ефекти полягають, в першу чергу в забезпечення та законному використанні товарів військового призначення та подвійного використання, а в друге потенційне уникнення інших кримінальних правопорушень, зокрема в сфері поведінки зі зброєю масового знищення, незаконне використання товарів військового призначення та подвійного використання.

Вітчизняний учений, основоположник державної кримінально-правової політики П.Л. Фріс [16] пропонує визначати два способи криміналізації:

– за рахунок визначення загальних підстав і умов кримінальної відповідальності. Від відповідної законодавчої регламентації таких найважливіших кримінально-правових інститутів, як вік, осудність, вина, готування, замах, співучасть і ін. врешті-решт залежить і обсяг криміналізації. Найбільш наочно цей спосіб криміналізації видимий на прикладі встановлення віку кримінальної відповідальності: чим він нижчий, тим більша кількість осіб, за інших рівних умов, залучається до сфери кримінально-правових відносин;

– віднесення певних суспільно небезпечних діянь до числа злочинних шляхом закріплення ознак складу відповідних злочинів у нормах Особливої частини кримінального законодавства (криміналізація за рахунок розширення об'єкта) [16].

Балобанова Д.О. [1] вказує на існування трьох практик криміналізації:

«– шляхом внесення змін до Загальної частини Кримінального кодексу, які збільшують обсяг кримінальної репресії;

– шляхом включення до Особливої частини Кримінального кодексу нового складу злочину;

– шляхом внесення до існуючого складу злочину нових ознак, які розширюють сферу його застосування» [1].

Усе зазначене стало основою криміналізації порушень правил державного експортного контролю в діючому Кримінальному Кодексі України (Стаття 333. Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю). «Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК). Суспільна небезпека цього злочину полягає в тому, що його вчинення створює умови для безконтрольного розповсюдження різних видів зброї у світі, зокрема в країнах із нестабільною політичною ситуацією для озброєння екстремістських, терористичних угруповань тощо, і таким чином впливає на стан виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення та звичайних видів озброєння і на стабільність міжнародних відносин України з іншими державами» [14].

Правовий аналіз системи нормативних актів, що встановлюють кримінальну відповідальність за порушення національних та міжнародних норм державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання.

Питання становлення кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення правил експортного контролю варто вивчати з наступних позицій:

– порушення власне правил експортного контролю товарами військового призначення та подвійного використання, що визначені законодавством про експортний контроль в Україні;

– порушення правил поводження зі зброєю масового знищення, що передбачені як кримінальним законодавством України, так і міжнародними правовими регламентами.

У таблиці 1 представлено характеристику кримінальної відповідальності, яка визначена кримінальним кодексом України за порушення правил експортного контролю та за поводження зі зброєю масового знищення.

Таблиця 1

Кримінальна відповідальність за порушення правил експортного контролю відповідно до Кримінального кодексу України

ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ	
Стаття 333. Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю	
Порушення встановленого порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (п. 1)	<i>Покарання, одне з:</i> штрафом від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян обмеженням волі на строк до трьох років позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого
Те саме діяння, вчинене повторно або організованою групою (п. 2)	<i>Покарання, одне з:</i> обмеження волі на строк до п'яти років позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років

Закінчення табл. 1

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЩОДО ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ	
Стаття 439. Застосування зброї масового знищення	
Застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ (п. 1)	<i>Покарання:</i> позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років
Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (п. 2)	<i>Покарання:</i> позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років довічним позбавленням волі
Стаття 440. Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення	
Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ	<i>Покарання:</i> позбавлення волі на строк від трьох до десяти років
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ	
Стаття 265. Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами	
Придбання, носіння, зберігання, використання, передача, видозмінення, знищення, розпилення або руйнування радіоактивних матеріалів (джерел іонізуючого випромінювання, радіоактивних речовин або ядерних матеріалів, що перебувають у будь-якому фізичному стані в установці або виробі чи в іншому вигляді) без передбаченого законом дозволу (п. 1)	<i>Покарання:</i> позбавлення волі на строк від двох до п'яти років
Ті самі дії, вчинені з метою спричинення загибелі людей, шкоди здоров'ю людей, майнової шкоди у великому розмірі або значного забруднення довкілля (п. 2)	<i>Покарання:</i> позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років
Те саме (п. 1, 2), вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони спричинили загибель людей, майнову шкоду у великому розмірі, значне забруднення довкілля чи інші тяжкі наслідки (п. 3)	<i>Покарання:</i> позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років
Стаття 265.1. Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію	
Незаконне виготовлення будь-якого ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію і може через свої властивості спричинити загибель людей, шкоду здоров'ю людей, майнову шкоду у великому розмірі або значне забруднення довкілля (п. 1)	<i>Покарання, одне з:</i> штрафом від трьохсот до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян обмеженням волі на строк від двох до п'яти років позбавлення волі на той самий строк
Та сама дія, вчинена з метою спричинення загибелі людей, шкоди здоров'ю людей, майнової шкоди у великому розмірі або значного забруднення довкілля (п. 2)	<i>Покарання:</i> позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років
Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони спричинили загибель людей, майнову шкоду у великому розмірі, значне забруднення довкілля чи інші тяжкі наслідки (п. 3)	<i>Покарання:</i> позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.
Стаття 266. Погроза вчинити викрадання або використати радіоактивні матеріали	
Погроза вчинити викрадання радіоактивних матеріалів, з метою примусити фізичну або юридичну особу, міжнародну організацію або державу вчинити будь-яку дію або утриматися від неї, якщо були підстави побоюватися здійснення цієї погрози (п. 1)	<i>Покарання:</i> позбавлення волі на строк до трьох років
Погроза використати радіоактивні матеріали з метою спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків, якщо були підстави побоюватися здійснення цієї погрози (п. 2)	<i>Покарання:</i> позбавлення волі на строк до п'яти років
Стаття 267. Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами	
Порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або інших правил поводження з ними, а також незаконне пересилання цих речовин чи матеріалів поштою або вантажем, якщо це порушення створило небезпеку загибелі людей або настання інших тяжких наслідків (п. 1)	<i>Покарання, одне з:</i> штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян виправними роботами на строк до двох років обмеженням волі на строк до трьох років позбавленням волі на строк до трьох років
Ті самі діяння, а також незаконне пересилання поштою або багажем легкозаймистих або їдких речовин, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки (п. 2)	<i>Покарання:</i> позбавлення волі на строк від трьох до дванадцяти років

Джерело: сформовано на основі [6]

У той же час Законом України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [13] передбачено статтею 23, що «З метою запобігання правопорушенням у галузі державного експортного контролю центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, а також центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень мають право проводити розслідування, пов'язані з порушеннями законодавства в галузі державного експортного контролю, у тому числі перевірки доставки до кінцевих споживачів товарів, відповідності їх фактичного використання заявленим цілям та відповідності законодавству документації, на підставі якої здійснено міжнародну передачу товарів. У разі виявлення порушень законодавства в галузі державного експортного контролю, передбачених статтею 24 цього Закону, зазначені центральні органи виконавчої влади інформують про це центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю. За наявності достатньої інформації про намір вчинення або про вчинення встановленими чи невстановленими особами кримінальних правопорушень, предметом яких є товари, що підлягають державному експортному контролю, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, інформує про це відповідні органи досудового розслідування» [13].

Сьогодні не узгоджені норми Кримінального Кодексу України [6] та Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [13], адже в жодному нормативно-правовому акті не передбачено покарання за конкретний вид порушення правил державного експортного контролю. У Кримінальному кодексі України міститься лише загальна стаття та види покарання, а в Законі «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» передбачено перелік порушень, проте не визначено, який вид відповідності та покарання. Більш детальний аналіз Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [13] з позиції порушень правил державного експортного контролю представлено в таблиці 2.

Представлені дані вказують, що до відповідальності за порушення правил державного експортного контролю притягуються юридичні особи, фізичні особи та посадові особи.

Характеризуючи сучасний стан кримінальної відповідальності в Україні, на основі представленої інформації за порушення правил державного експортного контролю, варто зазначити наступні положення:

Структурна модель протидії правопорушенням у сфері державного експортного контролю відповідно до Закону «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання»

ВИДИ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ДЕРЖАВНОГО ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ		
Стаття 24. Порухення вимог законодавства в галузі державного експортного контролю		
Створення перешкод для виконання службових обов'язків посадовими особами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, та інших державних органів, що здійснюють державний експортний контроль, під час виконання ними своїх службових зобов'язань або невиконання законних вимог цих осіб	Укладання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) стосовно міжнародних передач будь-яких товарів або участь у їх виконанні в будь-який інший спосіб, ніж передбачений цим Законом, якщо суб'єкту господарювання стало відомо, що такі товари можуть бути використані іноземною державою або іноземним суб'єктом господарської діяльності з метою створення зброї масового знищення чи засобів її доставки	Здійснення міжнародної передачі товару, незважаючи на те, що суб'єкту господарювання стало відомо, що товар буде використано в інших цілях або іншим кінцевим споживачем, ніж це було визначено в зовнішньоекономічному договорі (контракті) чи пов'язаних з ним документах, на підставі яких було отримано дозвіл, висновок або міжнародний імпортерний сертифікат
Здійснення міжнародних передач товарів з порушеннями умов, визначених у дозволах, висновках чи міжнародних імпортерних сертифікатах, у тому числі після внесення без погодження з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, змін до зовнішньоекономічного договору (контракту), що стосуються найменувань та реквізитів експортерів, імпортерів, посередників та кінцевих споживачів, а також найменувань товарів, зобов'язань про їх кінцеве використання та надання відповідних документів про гарантії		
Здійснення міжнародних передач товарів без отримання в установленому порядку дозволів, висновків чи документів про гарантії або здійснення таких передач на підставі дозволів, висновків чи документів про гарантії, отриманих шляхом подання підроблених документів чи документів, що містять недостовірні відомості	Безпідставна відмова в наданні інформації та документів, які вимагаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, або іншим державним органом, що здійснює державний експортний контроль у межах своїх повноважень, їх навмисне викривлення або приховування	Навмисне знищення документів, пов'язаних з укладанням та виконанням зовнішньоекономічних договорів (контрактів) стосовно здійснення міжнародних передач товарів, на підставі яких були отримані дозволи, висновки чи міжнародні імпортерні сертифікати, до закінчення строку їх зберігання
Проведення переговорів, пов'язаних із укладанням зовнішньоекономічних договорів (контрактів) стосовно здійснення експорту товарів, на поставки яких до відповідної іноземної держави встановлено часткове ембарго, виходячи з міжнародних зобов'язань України, без отримання відповідного позитивного висновку центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю	Неподання або несвоєчасне подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, звітів та відповідних документів про підсумки проведення переговорів, зазначених у абзаці восьмому цієї статті, а також про фактично здійснені експорт та імпорт товарів на підставі отриманих дозволів, висновків чи міжнародних імпортерних сертифікатів, а також про використання цих товарів у заявлених цілях	
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ДЕРЖАВНОГО ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ		
<i>юридичних осіб</i>	<i>фізичних осіб</i>	<i>посадових осіб</i>
Стаття 25. Відповідальність суб'єктів здійснення міжнародних передач товарів – юридичних осіб за порушення вимог законодавства в галузі експортного контролю	Стаття 27. Відповідальність суб'єктів господарювання – фізичних осіб за порушення вимог законодавства в галузі державного експортного контролю	Стаття 28. Відповідальність посадових осіб органів виконавчої влади за порушення вимог законодавства в галузі державного експортного контролю
Видик санкцій: - штрафні санкції; - скасування або зупинка дію відповідно дозволу, висновку чи міжнародного імпортерного сертифіката; - припинення дії всіх дозвільних документів	Суб'єкти господарювання – фізичні особи, які порушують законодавство в галузі державного експортного контролю, несуть адміністративну, кримінальну та цивільно-правову відповідальність, передбачену законом	Посадові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, та інших органів виконавчої влади, залучених до прийняття рішень у сфері експортного контролю, у разі порушення законодавства в цій сфері несуть дисциплінарну, адміністративну, кримінальну та цивільно-правову відповідальність, передбачену законом

Джерело: сформовано на основі [13]

– Кримінальним кодексом України передбачено кримінальну відповідальність як за порушення правил державного експортного контролю (Стаття 333. Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю), так і за порушення щодо поводження зі зброєю масового знищення (статті: 439. Застосування зброї масового знищення; 440. Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення) та кримінальні правопорушення проти безпеки в контексті поводження з товарами військового призначення та радіоактивними матеріалами (статті: 265). Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами; 265.1. Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію; 266. Погроза вчинити викрадання або використати радіоактивні матеріали; 267. Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами);

– щодо кримінальних правопорушень порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю передбачена кримінальна відповідальність, що передбачає покарання у вигляді штрафу або обмеження волі, або позбавлення волі. Проте Кримінальним кодексом України визначено лише загальні положення, без прив'язки до порушення відповідної норми законодавства про державний експортний контроль або їх наслідки. Крім того, не визначено ні економічні наслідки, ні наслідки для національної безпеки держави, ні умови порушення національних інтересів України, що є вкрай важливим для забезпечення ефективної системи державного експортного контролю. Так, абзацом третім статті 25 Закону передбачено, що «у разі якщо за висновками центральних органів виконавчої влади та інших державних органів завдано шкоду національним інтересам України (політичним, економічним, військовим) чи порушено міжнародні зобов'язання України, – у розмірі 150 відсотків вартості товарів, які були об'єктом відповідної міжнародної передачі». Проте на сьогодні законодавством чітко не визначені ні поняття, ні перелік національних інтересів в економічній, політичній та військовій сферах, що унеможливує притягнення до відповідальності за даною статтею;

– досить важливим є той факт, що в основному кримінальному законі держави не передбачено кримінальної відповідальності за порушення міжнародних та державних санкцій особливо в контексті міжнародної економічної та торговельної співпраці в цілому та співпраці щодо міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання;

– проблемою на сьогодні є ще й те, що діючим Кримінальним кодексом України не передбачено розмежування відповідальності юридичної та фізичної особи, що як наслідок призводить до процесуальних та виконавчих проблем. Щодо юридичних осіб міститься лише норма в Законі України Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання [13], яким передбачено штрафні санкції. У статті 27 даного закону щодо фізичних осіб зазначено наступне: «Суб'єкти господарювання – фізичні особи, які порушують законодавство в галузі державного експортного контролю, несуть адміністративну, кримінальну та цивільно-правову відповідальність, передбачену законом» [13]. У той же час конкретного виду покарання не визначено.

Зазначене має бути узгоджено в контексті реформування кримінального права в Україні та трансформації системи державного експортного контролю.

Сучасні підходи до реформування кримінального законодавства України в частині кримінальної відповідальності за порушення правил державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання.

Питання напрямів реформування кримінального права в Україні розглянемо в контексті розробки нового Кримінального кодексу України, що діє в Україні з 2019 р. «Відповідно до Указу Президента України №584/2019 від 07.08.2019 було утворено Комісію з питань правової реформи, основним завданням якої є сприяння подальшому розвитку правової системи України на основі конституційних принципів верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини і громадянина з урахуванням міжнародних зобов'язань України. Частиною цієї Комісії стала робоча група з питань розвитку кримінального права, до складу якої увійшли одні з кращих представників провідних юридичних шкіл України та на яку покладено низку завдань, одним з яких є підготовка пропозицій стосовно змін до законодавства України про кримінальну відповідальність» [8]. З 2019 р. Групою підготовлено декілька проєктів кримінального кодексу. На час підготовки даного дослідження, на офіційному ресурсі було представлено текст проєкту кримінального кодексу станом на 02 квітня 2025 р. Даний проєкт містить загальну та спеціальну частини та складається з одинадцяти книг, кожна з яких містить певну кількість розділів, які складаються зі статей.

Загальна частина проєкту Кримінального кодексу України [5] містить три Книги, які передбачають регулювання наступних положень:

– Книга перша. Про Кримінальний кодекс України. Визначає зміст глосарію, вихідні положення, принципи та їх застосування та дію в часі та просторі;

– Книга друга. Про кримінальне правопорушення. Включає наступні положення: кримінальне правопорушення; об'єкт і об'єктивна сторона кримінального правопорушення; суб'єкт кримінального правопорушення; суб'єктивна сторона; шкода та її види; тяжкість кримінального правопорушення; незакінчений злочин; співучасть у кримінальному правопорушенні; сукупність кримінальних правопорушень; обставини, що виключають протиправність діяння; кримінально-правова кваліфікація;

– Книга третя. Про кримінально-правові засоби та їх застосування. Передбачає наступні напрями регулювання: загальні положення про кримінально-правові засоби; покарання; призначення покарання;

звільнення від покарання, скорочення та заміна призначеного покарання; засоби пробації; засоби безпеки; реституція та компенсація; конфіскація майна та вилучення речей; судимість; особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх та молодих осіб; кримінально-правові засоби щодо юридичної особи.

Спеціальна частина проекту Кримінального кодексу [5] передбачає наступні види кримінальних правопорушень:

– Книга четверта. Кримінальні правопорушення проти людини: проти життя людини; проти здоров'я людини; проти ментальної та фізичної безпеки людини; проти особистої свободи, честі та гідності людини; проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості людини; проти сім'ї та дітей; проти приватності людини; проти свободи світогляду та віросповідання людини; проти соціально-економічних прав людини; проти виборчих прав та референдумного права; проти рівноправності та політичних прав;

– Книга п'ята. Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я: проти порядку охорони здоров'я людей; проти порядку обігу психоактивних речовин; проти безпеки довілля;

– Книга шоста. Кримінальні правопорушення проти економіки: проти власності; проти інтелектуальної власності; проти фінансів; проти порядку господарювання; проти порядку використання природних ресурсів;

– Книга сьома. Кримінальні правопорушення проти суспільства: проти безпеки від організованої злочинної діяльності; проти безпеки від тероризму; проти загальної безпеки; проти безпеки руху та експлуатації транспорту; проти публічного порядку; проти моральності та культурної спадщини; проти безпеки інформаційних систем; проти достовірності інформації, що міститься на речових носіях; проти доброчесності у приватній та спортивній сферах;

– Книга восьма. Кримінальні правопорушення проти правосуддя: проти основ правосуддя; проти сприяння правосуддю; проти порядку виконання судового рішення;

– Книга дев'ята. Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України: проти національної безпеки України; проти режиму таємниці інформації, що належить державі; проти порядку перетинання державного кордону України та міграційного режиму; проти порядку публічної служби; проти доброчесності у публічній сфері; проти порядку декларування; проти порядку публічного управління; проти порядку виконання військового, мобілізаційного обов'язків, проходження альтернативної служби чи служби цивільного захисту;

– Книга десята. Кримінальні правопорушення проти порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення): проти порядку підлеглості та військової честі; проти порядку проходження військової служби; проти порядку користування військовим майном та експлуатації засобів ведення бою; проти порядку несення спеціальних служб; проти порядку військової публічної служби; проти порядку несення військової служби в умовах збройного конфлікту;

– Книга одинадцята. Злочини проти міжнародного правопорядку: злочин геноциду; проти людяності; злочин агресії; воєнні злочини; проти міжнародної безпеки.

Відповідно до зазначеного документу, авторами пропонується визначати наступні тяжкості злочинів (стаття 2.5.9. Ступені тяжкості злочину). При чому Умисні злочини мають дев'ять ступенів тяжкості, з яких 1, 3, 5, 7 і 9 є базовими ступенями тяжкості, а необережні злочини – п'ять ступенів тяжкості, з яких 3 та 5 є базовими ступенями тяжкості. Злочин може бути визначений як злочин 2, 4, 6 і 8 ступенів тяжкості за наявності ознак, які порівняно з базовим змінюють ступінь його тяжкості (стаття 2.5.10 цього Кодексу¹). Відповідно до зазначеного ступені злочинів є наступними:

– нетяжкі злочини: 1) суттєва шкода² – 1 ступінь; 2) значна шкода³ – 3 ступінь. Другий та третій рівень шкоди, визначається сукупністю ознак, що змінюють ступінь тяжкості;

– тяжкі злочини: 3) тяжка шкода⁴ – 5 ступінь. Шостий ступінь визначається наявністю ознак, що змінюють ступінь тяжкості;

¹ Стаття 2.5.10. Поняття та види ознак складу злочину, що змінюють ступінь його тяжкості 1. Ознакою складу злочину, яка змінює ступінь тяжкості злочину, є ознака, яка змінює його порівняно з базовим ступенем тяжкості злочину та передбачена у статтях цього Кодексу як ознака, що: 1) знижує ступінь тяжкості закінченого злочину (відповідні статті Спеціальної частини цього Кодексу, які визначають ознаки складу злочину, що знижують ступінь тяжкості злочину); 2) підвищує ступінь тяжкості злочину (відповідні статті Спеціальної частини цього Кодексу, які визначають ознаки складу злочину, що підвищують ступінь тяжкості злочину); 3) знижує ступінь тяжкості готування до злочину або замаху на злочин (частина 2 статті 2.6.2, частина 3 статті 2.6.2 цього Кодексу).

² Стаття 2.5.3. Суттєва шкода: 1. Видами суттєвої шкоди є: 1) суттєва майнова шкода (пункт 2 частини 1 статті 1.1.3 цього Кодексу); 2) суттєва шкода здоров'ю (пункт 1 частини 1 статті 1.1.4 цього Кодексу); 3) створення реальної небезпеки спричинення значної, тяжкої чи особливо тяжкої шкоди, якщо така небезпека передбачена статтею Спеціальної частини цього Кодексу як ознака складу відповідного злочину, та якщо така шкода не визначена у цьому Кодексі як значна, тяжка, особливо тяжка чи винятково тяжка шкода; 4) інша шкода, якщо вона не визначена у цьому Кодексі як значна, тяжка, особливо тяжка чи винятково тяжка шкода

³ Стаття 2.5.4. Значна шкода: 1. Видами значної шкоди є: 1) значна майнова шкода (пункт 3 частини 1 статті 1.1.3 цього Кодексу); 2) значна шкода здоров'ю (пункт 2 частини 1 статті 1.1.4 цього Кодексу); 3) шкода безпеці від публічних закликів до спричинення тяжкої чи особливо тяжкої шкоди чи виправдовування її спричинення, або від пропаганди тоталітаризму; 4) шкода національній безпеці України від колабораційної чи окупаційної діяльності; 5) погроза спричиненням тяжкої чи особливо тяжкої шкоди; 6) інша шкода, якщо вона не визначена у цьому Кодексі як тяжка, особливо тяжка чи винятково тяжка шкода.

⁴ Стаття 2.5.5. Тяжка шкода 1. Видами тяжкої шкоди є: 1) тяжка майнова шкода (пункт 4 частини 1 статті 1.1.3 цього Кодексу); 2) тяжка шкода здоров'ю людини (пункт 3 частини 1 статті 1.1.4 цього Кодексу) чи плоду людини; 3) шкода особистій свободі, честі та гідності людини, пов'язана з торгівлею людьми або захопленням заручника;

– особливо тяжкі: 4) особливо тяжка шкода⁵ – 7 ступінь; 5) винятково тяжка шкода⁶ – 9 ступінь. Восьмий ступінь визначається наявністю ознак, що змінюють ступінь тяжкості.

На відміну від діючого Кримінального кодексу України в проєкті нового відсутня будь-яка згадка, про порушення правил державного експортного контролю. Питання, які стосуються окремих аспектів державного експортного контролю представлено лише в наступних статтях:

– Стаття 6.4.4. Контрабанда: Особа, яка товари у значному розмірі переміщувала через митний кордон України: 1) без передбаченого законом декларування, 2) поза митним контролем, 3) з приховуванням від митного контролю, – вчинила злочин 3 ступеня [5];

– Стаття 7.8.9. Виготовлення чи виробництво немаркованої зброї чи вибухової речовини або її переміщення через митний кордон України: Особа, яка немарковану зброю чи вибухову речовину: 1) виготовила чи виробила або 2) переміщувала через митний кордон України, – вчинила злочин 1 ступеня [5];

– Стаття 7.3.5. Незаконний обіг складових частин і компонентів вогнепальної зброї: Особа, яка пристрій, призначений чи адаптований для зменшення гучності звуку від пострілу або іншу складову частину чи компонент вогнепальної зброї (крім складової частини і компоненту гладкоствольної мисливської вогнепальної зброї) незаконно: 1) переміщувала через митний кордон України або 2) збула, – вчинила злочин 3 ступеня [5];

– Стаття 11.5.4. Застосування зброї масового знищення: Особа, яка (крім випадків, передбачених розділами 11.2, 11.4 цього Кодексу), застосувала зброю масового знищення, заборонену міжнародним договором, – вчинила злочин 5 ступеня [5];

– Стаття 11.5.5. Поводження зі зброєю масового знищення: Особа, яка зброю масового знищення, заборонену міжнародним договором: 1) розробила, виготовила чи виробила, 2) набула, 3) збула, 4) зберігала, 5) переміщувала, 6) відремонтувала або 7) переробила, – вчинила злочин 5 ступеня [5].

Напрями трансформації кримінально-правового механізму державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання

Вважаємо, що під час реформування системи кримінального законодавства України, питання державного експортного контролю має бути обов'язково враховано, що обумовлено важливістю даної системи в забезпеченні національних інтересів та міжнародної безпеки. Зважаючи на багатоаспектність проявів та наслідків порушення правил державного експортного контролю, пропонуємо наступні варіанти криміналізації зазначених видів кримінальних правопорушень (табл. 3), що базується на:

1) Новому підході до структури та змісту кримінального кодексу України, проєкт якого підготовлено Робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи [5]. Пропонуємо Книгу дев'ять – Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України доповнити Розділом 9.9. Кримінальні правопорушення проти режиму державного експортного контролю. У даному розділі пропонується визначити наступні статті: Стаття 9.9.1 – Значення термінів вжитих в статтях 9.9.2– 9.9.9; Стаття 9.9.2 – Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня; Стаття 9.9.3 – Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь.

4) шкода сексуальній свободі чи сексуальній недоторканості людини, пов'язана з сексуальним проникненням без добровільної згоди потерпілої людини; 5) шкода порядку охорони здоров'я людей, спричинена масовим інфекційним чи неінфекційним захворюванням людей; 6) довгострокова або масштабна шкода довкіллю; 7) створення реальної небезпеки спричинення довгострокової та масштабної шкоди довкіллю; 8) шкода фінансам, спричинена підробленням грошей; 9) шкода безпеці від діяльності організованих злочинних груп; 10) шкода безпеці від тероризму; 11) шкода національній безпеці України, крім шкоди від колабораційної та окупаційної діяльності; 12) шкода порядку несення військової служби в умовах збройного конфлікту; 13) шкода міжнародному правопорядку внаслідок пропаганди злочину геноциду або пропаганди акту агресії; 14) шкода міжнародній безпеці.

5) Стаття 2.5.6. Особливо тяжка шкода 1. Видами особливо тяжкої шкоди є: 1) смерть людини; 2) загибель плоду людини, починаючи з 22 тижня вагітності.

6) Стаття 2.5.7. Винятково тяжка шкода 1. Винятково тяжкою шкодою є шкода міжнародному правопорядку внаслідок злочинів: 1) геноциду; 2) агресії; 3) проти людяності або воєнних злочинів, вчинених у формі вбивства.

Пропозиції щодо удосконалення кримінального законодавства в частині протидії кримінальним правопорушенням проти правил державного експортного контролю

<i>Книгу дев'ять Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України доповнити:</i>			
РОЗДІЛ 9.9. Кримінальні правопорушення проти режиму державного експортного контролю			
Стаття 9.9.1. Значення термінів вжитих в статтях 9.9.2-9.9.9	Стаття 9.9.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня		Стаття 9.9.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
Терміни: державний експортний контроль; товари подвійного використання; товари військового призначення; міжнародні санкції; міжнародна передача товарів; міжнародні імпорتنі сертифікати; суб'єкт міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання; зовнішньо-економічний договір; експортер; імпортер; посередник; брокерська діяльність; реекспорт; транзит; тимчасове вивезення товарів; тимчасове ввезення товарів; дозвіл; висновок;	Ознаки: 1) в умовах воєнного стану; 2) з метою планування або скоєння дій, що передбаченні статтями Стаття 11.5.4. Застосування зброї масового знищення; Стаття 11.5.5. Поводження зі зброєю масового знищення; Стаття 7.8.9. Виготовлення чи виробництво немаркованої зброї чи вибухової речовини або її переміщення через митний кордон України; 3) на користь держави агресора; 4) на користь секретних служб іноземних держав; 5) за метою скоєння злочинів передбачених Розділом 7.2. Злочини проти безпеки від тероризму; 6) в особливо великому розмірі; 7) у складі організованої злочинної групи		Ознаки: 1) у складі простої групи; 2) в особливий період чи в умовах надзвичайного стану; 3) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей
ЗЛОЧИНИ			
Стаття 9.9.4. Експорт, імпорт, тимчасове ввезення, тимчасове вивезення на територію України або транзит товарів військового призначення та подвійного використання без дозволу та висновку	Стаття 9.9.5. Порушення умов отримання та використання дозволу та висновку для збіднення міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання	Стаття 9.9.6. Перешикоджання здійснення процедур державного експортного контролю за міжнародними передачами товарів уповноваженим на то центральним органом виконавчої влади	Стаття 9.9.7. Порушення процедури звітування про фактично здійснення експорт та імпорт товарів на підставі отриманих дозволів та висновків
- злочин 3 ступеня тяжкості	- злочин 3 ступеня тяжкості	- злочин 2 ступеня тяжкості	- злочин 1 ступеня тяжкості
покарання у вигляді строкового ув'язнення або обмеження свободи і строкового ув'язнення до 7-ми років	покарання у вигляді строкового ув'язнення або обмеження свободи і строкового ув'язнення до 5-ти років	покарання у вигляді строкового ув'язнення або обмеження свободи і строкового ув'язнення до 4-х років	покарання у вигляді строкового ув'язнення або обмеження свободи і строкового ув'язнення до 4-х років
ПРОВІНИ			
Стаття 9.9.8. Надання неправдивих даних для отримання дозволу та висновку для міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання з необережності, про що було повідомлено Державну службу експортного контролю до моменту здійснення операцій		Стаття 9.9.9. Несвоєчасне подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, звітів та відповідних документів про фактично здійснені експорт та імпорт товарів на підставі отриманих дозволів, висновків	
<i>Книгу одинадцять. Злочини проти міжнародного правопорядку розшити в частині розділу 11.5 – Злочини проти міжнародної безпеки статтями щодо порушення міжнародних санкцій:</i>			
Стаття 11.5.12 Порушення проїнятої економічної санкції Радою Безпеки ООН або Парламентом Європейського Союзу		Стаття 11.5.13 Порушення проїнятої економічної санкції Верховною Радою України	
– злочин 1 ступеня тяжкості		– злочин 1 ступеня тяжкості	
покарання у вигляді строкового ув'язнення або обмеження свободи і строкового ув'язнення до 4-х років		покарання у вигляді строкового ув'язнення або обмеження свободи і строкового ув'язнення до 4-х років	

Особливими складовими запропонованих правових положень є визначені ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступені: 1) в умовах воєнного стану; 2) з метою планування або скоєння дій, що передбаченні наступними статтями – Стаття 11.5.4. Застосування зброї масового знищення; Стаття 11.5.5. Поводження зі зброєю масового знищення; Стаття 7.8.9. Виготовлення чи виробництво немаркованої зброї чи вибухової речовини або її переміщення через митний кордон України; 3) на користь держави агресора; 4) на користь секретних служб іноземних держав; 5) за метою скоєння злочинів, передбачених Розділом 7.2. Злочини проти безпеки від тероризму; 6) в особливо великому розмірі; 7) у складі організованої злочинної групи. До ознак, що підвищують тяжкість злочинів на один ступінь віднесено: 1) у складі простої групи; 2) в особливий період чи в умовах надзвичайного стану; 3) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей.

2) Євроінтеграційних процесах, що визначають необхідність приведення у відповідність до директив Європейського Союзу. У даному контексті пропонуємо криміналізувати порушення міжнародних санкцій проти держав та організацій.

Висновки. Таким чином, результатами проведеного дослідження є наступні:

1) обґрунтовано особливості криміналізації (ознаки та способи) порушень правил державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання. Зокрема факторами криміналізації зазначених видів кримінальних правопорушень є наступні: міжнародно-правові зобов'язання; суспільна небезпечність певної поведінки особи чи групи осіб; співвідношення позитивних та негативних наслідків криміналізації;

2) здійснено правову оцінку діючого Кримінального кодексу України та Закону України Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання, що дозволило виявити проблему неузгодженості зазначених законів та неефективність притягнення до кримінальної відповідальності за порушення правил державного експортного контролю;

3) обґрунтовано сучасні підходи до реформування кримінального законодавства України в частині кримінальної відповідальності за порушення правил державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання, в результаті чого встановлено відсутність будь-якої згадки в проекті Кримінального кодексу про досліджувані кримінальні правопорушення;

4) розроблено пропозиції щодо удосконалення кримінального законодавства в частині протидії кримінальним правопорушенням проти правил державного експортного контролю, шляхом розширення проекту Кримінального кодексу розділом «Кримінальні правопорушення проти режиму державного експортного контролю в складі кримінальних правопорушень проти національної безпеки та криміналізації порушень міжнародних економічних санкцій».

Список використаних джерел:

1. *Балобанова Д.О.* Загальна характеристика способів криміналізації / *Д.О. Балобанова* // Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини : тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, 16 січня. – Львів-Київ : АртЕк, 2016. – С. 26.
2. *Балобанова Д.О.* Теорія криміналізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / *Д.О. Балобанова*. – Одеса, 2007. – 17 с.
3. *Гальцова В.В.* Фактори, що обумовлюють кримінально-правову заборону незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169 КК України) / *В.В. Гальцова* // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9–10 жовтня. – 2014. – С. 321–325 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7103/1/Galцова_321.pdf.
4. *Готін О.* Підстави криміналізації діянь / *О.Готін* // Право України. – 2005. – № 2. – С. 95–98.
5. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf>.
6. Кримінальний кодекс України : документ 2341-III від 05.04.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
7. Міжнародні режими експортного контролю / Державна служба експортного контролю України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.dsecu.gov.ua/ua/mizhnarodni-regimy-eksportnogo-kontrolyu>.
8. Новий Кримінальний кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://newcriminalcode.org.ua/about-us#block1>.
9. *Орлов Ю.В.* Кримінологічні фактори криміналізації суспільно небезпечних діянь: методологічні засади дослідження / *Ю.В. Орлов* // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2012. – Вип. 11. – С. 224–228 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3ace5452-0e5b-46ab-89b3-9e915ab71900/content?trackerId=300f80a2ac757204>.
10. *Пономарьов О.О.* Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю / *О.О. Пономарьов* // Часопис Київського університету права. – 2023. – № 1. – С. 165–168 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/832>.
11. *Пономарьов О.О.* Соціальна обумовленість та підстави криміналізації порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю / *О.О. Пономарьов* // Економіка. Фінанси. Право. – 2023. – № 1. – С. 13–17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f2d90dd0-d59a-479e-9fc7-79a71be3de4b/content>.
12. *Попельнюк Н.В.* Характеристика злочинності у сфері державного експортного контролю: кримінологічний вимір / *Н.В. Попельнюк* // Право та державне управління. – 2020. – № 1 (1). – С. 314–320 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_1/50.pdf.

13. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання : Закон України від 20.02.2003 № 549-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text>.
14. *Самойлова О.С.* Особливості об'єкта злочину, передбаченого ст. 333 Кримінального кодексу України / *О.С. Самойлова* // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. – 2010. – № 1, Том 23 (62). – С. 285–291.
15. *Суйпюкі М.* Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні : монографія / *М.Суйпюкі*. – Харків : Панов, 2019. – 614 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://surl.li/isfnkf>.
16. *Фріс П.Л.* Кримінально-правова політика України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / *П.Л. Фріс*. – К : Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – 292 с.

References:

1. Balobanova, D.O. (2016), «Zahalna kharakterystyka sposobiv kryminalizatsii», *Teoriia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii yak fenomen ukrainskoi kryminalno-pravovoi doktryny, tezy dopovidei ta povidomlen uchasnykiv naukovo-praktychnoi konferentsii*, 16 sichnia, ArtEk, Lviv, Kyiv, 26 p.
2. Balobanova, D.O. (2007), «Teoriia kryminalizatsii», Abstract of the Ph.D. dissertation, Odesa, 17 p.
3. Haltsova, V.V. (2014), «Faktory, shcho obumovliuiut kryminalno-pravovu zaboronu nezakonnnykh dii shchodo usynovlennia (udocherinnia) (st. 169 KK Ukrainy)», *Nauka kryminalnoho prava v systemi mizhdystyplinarykh zviazkiv, materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 9–10 zhovtnia, pp. 321–325, [Online], available at: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7103/1/Galцова_321.pdf
4. Hotin, O. (2005), «Pidstavy kryminalizatsii diian», *Pravo Ukrainy*, No. 2, pp. 95–98.
5. «Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Kontrolnyi tekst proiektu», [Online], available at: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyi-proyekt-kk-02-04-2025.pdf>
6. Verkhovna Rada Ukrainy (2001), *Kryminalnyi kodeks Ukrainy*, dokument 2341-III vid 05.04.2001, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
7. Derzhavna sluzhba eksportnoho kontroliu Ukrainy, *Mizhnarodni rezhymy eksportnoho kontroliu*, [Online], available at: <https://www.dsecu.gov.ua/ua/mizhnarodni-regimy-eksportnogo-kontroliu>
8. «Novyi Kryminalnyi kodeks», [Online], available at: <https://newcriminalcode.org.ua/about-us#block1>
9. Orlov, Yu.V. (2012), «Kryminolohichni faktory kryminalizatsii suspilno nebezpechnykh diian: metodolohichni zasady doslidzhennia», *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*, No. 11, pp. 224–228, [Online], available at: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3ace5452-0e5b-46ab-89b3-9e915ab71900/content?trackerId=300f80a2ac757204>
10. Ponomarov, O.O. (2023), «Zarubizhnyi dosvid rehlamentatsii kryminalnoi vidpovidalnosti za porushennia poriadku zdiisnennia mizhnarodnykh peredach tovariv, shcho pidliahaiut derzhavnomu eksportnomu kontroliu», *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, No. 1, pp. 165–168, [Online], available at: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/832>
11. Ponomarov, O.O. (2023), «Sotsialna obumovlenist ta pidstavy kryminalizatsii porushennia poriadku zdiisnennia mizhnarodnykh peredach tovariv, shcho pidliahaiut derzhavnomu eksportnomu kontroliu», *Ekonomika. Finansy. Pravo*, No. 1, pp. 13–17, [Online], available at: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f2d90dd0-d59a-479e-9fc7-79a71be3de4b/content>
12. Popelniuk, N.V. (2020), «Kharakterystyka zlochynnosti u sferi derzhavnoho eksportnoho kontroliu: kryminolohichni vymiry», *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, No. 1 (1), pp. 314–320, [Online], available at: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_1/50.pdf
13. Verkhovna Rada Ukrainy (2003), *Pro derzhavnyi kontrol za mizhnarodnymy peredachamy tovariv viiskovoho pryznachennia ta podviinoho vykorystannia*, Закон України від 20.02.2003 р. No. 549-IV, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text>
14. Samoilova, O.S. (2010), «Osoblyvosti obiektu zlochynu, peredbachenoho st. 333 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy», *Vchenni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho*, Iss. 1, No. 23 (62), pp. 285–291
15. Syiploki, M. (2019), *Kryminalno-pravovyi zakhyst okhoronnoi diialnosti v Ukraini*, Panov, Kharkiv, 614 p., [Online], available at: <https://surl.li/isfnkf>
16. Fris, P.L. (2025), *Kryminalno-pravova polityka Ukrainy*, D.Sc. Thesis of dissertation, 12.00.08, Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy, Kyiv, 292 p.

Grytshyshen D., Vakun O., Dyka O., Kosenkov A.

Transformation of the criminal law regulation system of state export control over military and dual-use goods

Abstract. The article examines the transformation of the criminal law regulation system of state export control over military and dual-use goods. The essence of criminalization of offenses in the field of export control is revealed, and the key factors determining the need to improve the current criminal legislation of Ukraine in accordance with international obligations and security standards are defined. The provisions of the current Criminal Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On State Control over International Transfers of Military and Dual-Use Goods" are analyzed. The directions of harmonizing national legislation with international norms in the field of preventing the illegal circulation of technologies, goods, and services that pose a potential threat to international and national security are proposed. The paper formulates recommendations for strengthening criminal liability for violations of export control regulations and integrating control mechanisms into the national security system.

Keywords: export control; criminal law regulation; international security; national interests; dual-use goods; military items; criminalization; Ukrainian legislation.